

برخی آموزه‌های اخلاقی حدیث کساء

راضیه مهربانی^۱

چکیده

قرآن و عترت دو رکن مهمی در دین اسلام است. پیامبر به آنها توصیه موکد و در روایتِ روشنگر معصومین نیز جایگاه رفیعی دارد و انسانها با چنگ زدن به آن دو به منزل مقصود خواهند رسید. حدیث کساء که از احادیث ارزشمند شیعه است می‌تواند راهنمای خوبی در مسائل مهمی باشد. یکی از آن راهنمایی‌ها، راهنمایی اخلاقی است باید آموزه‌های آن را استخراج و از آن به عنوان منبع علمی، عملی اخلاقی به کار برد. انسان دارای دو بعد فردی و اجتماعی است. حدیث شریف کساء می‌تواند راهکارهای مناسبی برای این دوساحت ارائه کند. از این رو در پژوهش حاضر تلاش شده است با روش توصیفی - تبیینی به ارائه نکات مهم اخلاقی تربیتی از جمله: ارزش‌گزاری در ازدواج، اهمیت اخلاق و ایمان در انتخاب همسر، حفظ وحدت خانواده، صمیمت میان اعضای خانواده، تربیت فرزندان، ارتباط با خویشاوندان، توجه به جایگاه والدین، اهمیت اجازه گرفتن از افراد در محدوده حدیث کساء پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: ازدواج، آموزه‌های اخلاقی تربیتی، تربیت، حدیث کساء، خانواده.

^۱ فارغ التحصیل، حوزه علمیه الزهرا(س)، ۱۴۰۳.

حدیث کساء، یکی از احادیث ائمه اطهار علیهم السلام که موضوع آن، بیان فضیلت پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت ست. «حدیث کساء» به واقعه‌ای که در جریان آن پیامبر صلی الله علیه و آله به همراه اهل بیت خویش یعنی علی بن ابی طالب، فاطمه، حسن بن علی و حسین بن علی علیهم السلام زیر عبای ایشان گرد آمدند و آیه تطهیر نازل شد، گفته می‌شود. اسلام به عنوان آیینی جامع و کامل و با توجه به همه ابعاد زندگی بشر، سبک زندگی را به معنای شیوه‌هایی از زندگی دانسته است که انسان با تکیه بر نظام ارزشی و مبانی اعتقادی خود در زندگی فردی و اجتماعی و برای ایجاد ارتباط با محیط جامعه و پاسخ به خواسته‌ها و تأمین نیازهایش به کار می‌گیرد. زندگی از نظر اسلام، یک زندگی مادی یا فرهنگی صرف نیست؛ بلکه زندگی از عناصر متعددی تشکیل شده است و هدف از آن اعتلای ارزشهای والای آدمی و رسیدن به قرب الهی است. از آنجا که خانواده به عنوان یکی از مهمترین نهادهای جامعه تشکیل دهنده زیر ساخت های جامعه معنوی است برای تشکیل جامعه باید تربیت را از نهادهای کوچک تری همچون خانواده شروع کرد. مقالات بسیاری در این زمینه به رشته نگارش درآمده است از جمله مقاله: «قرائتی تربیتی از حدیث کساء با روش تحلیل محتوا» نوشته امرائی نظریگی و عترت دوست (۱۳۹۹) که با استمداد از روش تحلیل محتوا متن حدیث مورد واکاوی که داده‌ها، فراوانی واژگان کلیدی مضامین اصلی و مضامین فرعی با نقاط تمرکز حدیث استخراج شده است. و مباحثی مانند استفاده از القاب و کنیه‌ها سلام و پاسخ آن اذن و اجابت و تأکید بر صمیمیت اعضای خانواده در متن حدیث از کمیت بیشتری برخوردار هستند که آنها را می‌توان محوری ترین اصول تربیتی حاکم بر حدیث کساء قلمداد کرد. مقاله دیگر «مروری بر نکات اخلاقی-تربیتی حدیث کساء» از خانم زهرا رضائیان، چاپ ۱۴۰۰ در مجله مطالعات تربیتی و روانشناختی خانواده، و مقاله‌ی «بررسی آموزه‌های تربیتی در تحکیم خانواده از منظر حدیث کساء» اثر نرجس سرزهی، چاپ ۱۴۰۰، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، انجام شده است. در پژوهش حاضر تلاش شده است به توصیف و تحلیل این نکات با شیوه کتابخانه‌ای پرداخته شود. با روش توصیفی - تبیینی به ارائه نکات مهم اخلاقی تربیتی از جمله: ارزش‌گذاری در ازدواج، اهمیت اخلاق و ایمان در انتخاب همسر، حفظ وحدت خانواده، صمیمیت میان اعضای خانواده، تربیت فرزندان، ارتباط با خویشاوندان، توجه به جایگاه والدین، اهمیت اجازه گرفتن از افراد در محدوده حدیث کساء پرداخته شده است.

۱- ارزش‌گذاری در ازدواج

حدیث ثقلین اهمیت بسیاری به اهل بیت پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) می‌دهد. این ارزش‌گذاری ممکن است در ازدواج نقش مهمی ایفا کند، زیرا ازدواج با افرادی که دوستدار اهل بیت نباشند، ممکن است تأثیر متفاوتی در زندگی مذهبی و اخلاقی داشته باشد.

حدیث کساء، به عنوان یک منبع استناد دینی، می‌تواند در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با ازدواج به عنوان یک رهنمود عالی و معتبر مورد استفاده قرار گیرد. اهمیت اهل بیت و کتاب الله، به عنوان دو رکن اصلی اسلام، در ازدواج به تأسی از این حدیث به وضوح نمایان می‌شود.

در این حدیث، پیامبر اسلام، محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله)، اهمیت و مقام اهل بیت را بسیار بلند می‌نماید و اظهار می‌کند که این دو عنصر، یعنی کتاب الله (قرآن) و عترت (اهل بیت)، هرگز از هم جدا نخواهند شد. این حدیث می‌تواند در زمینه ازدواج نیز تأثیرات مهمی داشته باشد:

۲- اهمیت اخلاق و ایمان در انتخاب همسر

حدیث کساء نشان می‌دهد که اهل بیت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) دارای مقام و اخلاق بالا و ایمان نیکو هستند. ازدواج با فردی که اخلاق و ایمان مشابهی دارد، می‌تواند زندگی زناشویی را بهبود بخشد. آگاهی از اهل بیت به انسان‌ها کمک می‌کند تا در زندگی زناشویی، اصول دینی و اخلاقی را رعایت کرده و به سمت رشد و کمال برود.

با کلیات حدیث کساء، می‌توان گفت که تشکیل خانواده با رعایت اصول اهل بیت می‌تواند به تحقق اهداف دینی و اخلاقی در زندگی زناشویی کمک کند و باعث افزایش معنویت و رشد مذهبی فرد و خانواده شود.

۳- حفظ وحدت خانواده

ازدواج با رعایت اصول دینی و معیارهای اهل بیت، می‌تواند وحدت و انسجام خانواده را تقویت کند.

آگاهی از مقام و اخلاق اهل بیت می‌تواند در زندگی زناشویی به عنوان یک الگو و منبع الهام بخش برای زوجین عمل کند. این مقامات می‌توانند در مواقع مختلف، به ویژه در مسائل اخلاقی و مذهبی، راهنمایی کنند.

۴- صمیمیت میان اعضای خانواده

زندگی خانوادگی نوعی زندگی اجتماعی است که بر پایه تعاون و همبستگی و همکاری اعضا سامان می‌یابد همان گونه که انسانها در زندگی اجتماعی بدون یاری همدیگر نمی‌توانند نیازهای زیستی و روانی خود را برآورده کنند در زندگی خانوادگی نیز اعضا برای برآورده شدن نیازهایشان به یاری یکدیگر نیازمندند وجود کودکان و خردسالانی که توانایی برآوردن نیازهای اولیه و مراقبت از خود را ندارند و نیز حضور سالمندان با بیماری‌هایی که از رفع نیاز خویش عاجزند ضرورت کارکرد مراقبتی و حمایتی خانواده را روشن می‌کند. از میان مجموعه نیازهای آدمی شاید هیچ کدام به اهمیت و اعتبار نیازهای عاطفی و نیاز به مهر و محبت نباشند. به جرئت میتوان ادعا کرد که نقش این گونه نیازها در ادامه حیات متعادل انسان از نقش نیازهای اقتصادی و معیشتی کمتر نیست به گونه ای که روان شناسان آن را از جمله نیازهای اساسی آدمی برشمرده و محرومیت آن را سبب ساز بروز عوارض و آسیب های روانی و ریشه بسیاری از ناهنجاریها و ناسازگاری ها دانسته اند. چراغی کوتیانی، ۱۳۸۸، ص ۴۲) صمیمیت میان اعضای خانواده و احترام آنها به یکدیگر موجب استحکام دوستی و روابط گرم میان آنان میشود فضای امن و محدود خانه حریمی برای ابراز احساسات بیان اسرار تأمین نیازهای روحی و جسمی انسان و ارضای غرایز اوست. قرآن با تأکید بر این کارکرد خانواده فرموده است: وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً (روم) (۲) تأکید بر اظهار علاقه و محبت افراد خانواده به یکدیگر، موجب همکاری در مواجهه با مسائل گوناگون میشود و فضای رشد اخلاقی را فراهم میکند. از همین روست که در روایات اهل بیت نیز همواره بر این مسئله تأکید شده است. أَمَّا حَقُّ الزَّوْجَةِ فَإِنْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَهَا لَكَ سَكَنًا وَأَنْسَا فَتَعْلَمَ أَنَّ ذَلِكَ غَمَّةٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْكَ فَتُكْرِمَهَا وَتَرْفُقَ بِهَا وَإِنْ كَانَ حَقُّكَ عَلَيْهَا أَوْجَبَ فَإِنَّ لَهَا عَلَيْكَ أَنْ تَرْحَمَهَا (صدوق)، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۲۱)، حق همسرت آن است که بدانی خداوند عزوجل او را مایه سکون و آرامش تو قرار داده است و

باید بدانی که او نعمت خداوند بر توست پس او را گرمی بدار و با او با رفق و مدارا برخورد کن و هر چند حق تو بر او بیشتر است اما حق او بر تو این است که با او مهربانی کنی

احترام میان اعضای خانواده را که موجب ایجاد آرامش و صمیمیت میان اعضا می شود. می توان به وفور در متن حدیث کساء مشاهده کرد. استفاده از تعبیری همچون «یا امه»، «یا ولدی»، «یا وصیتی وَخَلِیفی وَصَاحِبَ لَوَائی و ... در گفتگوی با یکدیگر، بیانگر صمیمت میان اهل بیت حضرت زهرا است. در این خانه نه تنها سکوت و بی روحی حکمفرما نیست؛ بلکه عبارات بی نظیری همچون «قُرَّةَ عَیْنی وَتَمَرَه فَوَّادی حَاکِی از ارتباط صمیمانه و عمق احترام و محبت میان مادر و فرزندان است. این ارتباط و احترام و عشق بی نظیر را در این سخن رسول خدا نیز می توان مشاهده کرد که می فرماید: «اللَّهُمَّ إِنَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَخَاصَّتِي وَحَامَتِي لَحْمُهُمْ لَحْمِي وَدَمُهُمْ دَمِي يُؤْلَمَنِي مَا يُؤْلَمُهُمْ وَيَحْزَنُنِي مَا يَحْزَنُهُمْ».

۵- تربیت فرزندان

اخلاقی بودن یا دانش، اخلاق قسمی از علوم انسانی و موضوع آن شناخت مصادیق ارزشها و بیانگر راههای کسب فضائل و ترک رذائل اخلاقی است. یکی از صاحب نظران حقوق مدنی آن را این گونه معنا کرده است: «تربیت» طفل عبارت است از آموختن آداب اجتماعی و اخلاق متناسب با محیط خانوادگی او و نیز کوشش در فرا گرفتن علم یا صنعت و یا حرفه متناسب با زمان و وضعیت اجتماعی خانوادگی که در آینده بتواند با به دست آوردن عایدات کافی زندگانی خود را به رفاه بگذرانند. (امامی، ۱۴۰۱، ج ۵، ص ۱۹۰).

این حدیث مشخص می کند که اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به عنوان الگوها و رهنمودها برای انسانها هستند. این معیارها می توانند در تربیت فرزندان نقش اساسی ایفا کنند.

۶- ارتباط با خویشاوندان

ارتباط با خویشاوندان ارتباط با خویشاوندان در احادیث و متون اسلامی با واژه «صله رحم» به کار رفته است و به روشهای گوناگونی همچون رسیدگی و خبرگیری کمک مالی و آبرویی و انجام می شود. صله رحم و ارتباط با خویشاوندان از سویی با ارائه ارزشهای مثبت موجب گسترش هنجارها و پایبندی افراد به آنها

روابط خانوادگی و گفتگو با یکدیگر ادب و احترام خاص را رعایت نماییم تا از این رهگذر جامعه ای سالم داشته باشیم. تأمل و تعمق بیشتر به مقوله ادب و احترام و سلام و تحیت در حدیث شریف کساء، نکات آموزنده دیگری را نیز نشان می دهد که به برخی از آنها اشاره می شود.^۱

^۱ کتاب پژوهشی تازه درباره ی حدیث کساء، رضا قربانی

نتیجه گیری

در خانواده های امروزی به دلیل دور شدن از معنویت فرصت گفت و گوهای کوتاه نیز از خانواده سلب و این موضوع موجب سست شدن عنصر محبت، عشق و مهرورزی در میان خانواده ها و کمرنگ شدن فرهنگ محبت ورزی در جامعه شده است. پس از بررسی نکات اخلاقی تربیتی مطرح شده در این حدیث شریف میتوان گفت که پیشرفت در زندگی شکوفایی استعدادها و تاب آوری در برابر مشکلات نه تنها در گرو آشنایی با نکات اسلامی بلکه در گروه عمل به دستورات غنی آن است. نکته هایی همچون ارتباط با خویشاوندان توجه به جایگاه والدین نامیدن والدین با احترام ارتباط کلامی میان اعضای خانواده اجازه گرفتن از افراد برای ورود به حریم آنها و صمیمیت میان اعضای خانواده، از نکات مهم در تشکیل خانواده سالم است. آنچه که امروزه به عنوان نظریه های روان شناسی برای تحکیم خانواده بیان میشود میتوان به صورت جامع و کامل در آموزه های اسلامی یافت؛ چنانکه خداوند در قرآن می فرماید: قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (انعام: ۱۰۴) به راستی رهنمودهایی از جانب پروردگارتان برای شما آمده است پس هر که به دیده بصیرت بنگرد به سود خود او و هر کس از سر بصیرت ننگرد به زبان خود اوست و من بر شما نگهبان نیستم

در پژوهش حاضر جایگاه و تأثیر سبک تربیتی مطرح شده در حدیث شریف کساء به طور اجمالی مورد بررسی قرار گرفت. از آنجا که هر یک از شاخصه های تربیتی این حدیث شریف می تواند تمدن آفرین باشد و افراد را برای حضور در جامعه و تشکیل جامعه مهدوی آماده کند؛ پیشنهاد میشود علاقه مندان به موضوع سبک زندگی و مسائل تربیتی تمدن نوین اسلامی، شاخصه های تربیتی بیان شده در این حدیث شریف را به صورت مفصل و در قالب کتاب با پایان نامه مورد واکاوی قرار دهند

فهرست منابع

فارسی

- ۱- اشتیاردی، محمد مهدی (۱۳۶۹ ش) داستان دوستان چاپ اول، قم مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۲- امامی، حسن (۱۴۰۱ ش) حقوق مدنی، تهران، انتشارات اسلامی.
- ۳- پاینده، ابوالقاسم، (۱۳۸۲ ش) نهج الفصاحه چاپ چهارم تهران دنیای دانش.
- ۴- چراغی کوتیاتی اسماعیل (۱۳۸۸)، «رویکرد اسلام به چهار کارکرد مهم خانواده»، ماهنامه معرفت، ش ۱۳۹، ص ۵۴ - ۳۵.
- ۶- شاملو، سعید (۱۴۰۰ ش) بهداشت روانی، تهران، نشر رشد. عسگری، مرتضی (۱۳۹۱ ش) حدیث کساء، ترجمه علی اسلامی، تهران، نشر علامه عسکری.
- ۸- قرائتی، محسن، (۱۳۸۸ ش)، تفسیر نور، چاپ اول تهران مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن
- ۹- گرمی، صدیقه و سید محمد رضا حسینی نیا، (۱۳۹۸)، «ارتباطات کلامی و غیر کلامی در خانواده از منظر قرآن کریم و روایات پژوهش نامه معارف قرآنی دوره ۱۰، ش ۳۹، ص ۱۳۱ - ۱۱۰.
- ۱۰ مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۱ ش)، تفسیر نمونه چاپ دهم، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- ۱۱- هاید، جانت شیلی (۱۳۸۷ ش)، روان شناسی زنان سهم زنان در تجربه بشری ، ترجمه اکرم خمسه، چاپ

دوم، تهران: نشر ارجمند

عربی

۱- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۳۷۵ ش) لسان العرب، بیروت، نشر دارصار.

۲- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق)، مفردات الفاظ القرآن، تصحیح صفوان عدنان داوودی،

بیروت دمشق: دار الفلم - دار انشامیه

۳- جرجانی، علی بن محمد (۱۴۰۵ ق)، التعریفات، حقه و قدم له و وضع فهارسه ابراهیم الابیاری، بیروت، دار
الکتاب العربی).

۴- حسینی زبیدی، محمد مرتضی (۱۴۱۴ ق) تاج العروس من جواهر القاموس، تصحیح علی هلالی و علی
سیری چاپ اول، بیروت، دار الفکر.

۵- حویزی، عبدالعلی بن جمعه (۱۴۱۵ ق)، تفسیر نور الثقلین، تصحیح هاشم رسولی، چاپ چهارم، قم
اسماعیلیان.

۶- صدوق، محمد بن علی (۱۳۶۲ ش)، الخصال، تصحیح علی اکبر غفاری، چاپ اول، قم، جامعه مدرسین

۷- (۱۴۱۳ ق)، من لا یحضره الفقیه، تصحیح علی اکبر غفاری، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی
وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

۸- طباطبایی، سید محمد حسین، (۱۳۹۰ ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الاعلمی
للمطبوعات.

۹- طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲ ق)، مکارم الاخلاق، چاپ چهارم، قم: شریف الرضی

۱۰- فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۴۱۵ ق)، تفسیر الصافی، تصحیح حسین اعلمی، چاپ

دوم

تهران: مکتبه الصدر.

۱۱- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق)، الکافی، تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، چاپ چهارم، تهران دار الکتب الاسلامیه.

۱۲- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ق)، بحار الانوار، تصحیح جمعی از محققان چاپ دوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۱۳- مصطفوی، حسن التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ۱۳۶۸ ش)، التحقیق.